

ROZDZIAŁ I

Systematyka penologii w naukach penalnych

Refleksja nad historią pojęcia kryminologii i nauk penalnych

Na systematykę dyscyplin naukowych w Polsce mają istotny wpływ ogólne współczesne uwarunkowania kulturowe, a przede wszystkim badania i koncepcje z krajów anglosaskiego kręgu kulturowego. Jednak ważne jest też zwrócenie uwagi na pewne aspekty własnej tradycji klasyfikacji nauk na gruncie polskim.

Jak pisze Danuta Janicka za powoływanymi w pracy autorami: „W XIX i na początku XX w. na ogół posługiwano się szerokim pojęciem kryminologii”⁴⁰. W tym czasie zaliczono do kryminologii także kryminalistykę i politykę kryminalną oraz nauki penitencjarne. Natomiast zdaniem Janickiej w dwudziestoleciu międzywojennym utrwaliło się w Polsce węższe rozumienie kryminologii: nauki o przestępstwie jako zjawisku społecznym i przestępcach jako sprawcach czynów karygodnych. Na tle tych uwag szczególnie wyróżnia się przyjęta tutaj za punkt wyjścia analizy najszersza definicja kryminologii w polskiej literaturze sformułowana przez Edmunda Krzymuskiego, który pisał w 1921 r.:

Naukę prawa karnego pojmować należy w dwojakim rozumieniu: obszerniejszym i ściślejszym. W pierwszym obejmuje ona całą kryminologię,

⁴⁰ Danuta Janicka, *O pionierach nauk kryminologicznych w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2016, t. 48, s. 32.

w drugim – tylko ten jej dział, który ma za temat unormowanie prawne działalności represyjnej państwa przeciwko przestępcom⁴¹.

Zdaniem Krzymuskiego kryminologia jest więc systemem badań teoretycznych mających za przedmiot wszystkie kwestie dotyczące przestępstwa i kary. Uważał on, że można wyróżnić trzy działy tak szeroko rozumianej kryminologii:

1. Historia naturalna przestępstwa i kary, która bada przyczyny (etiologia kryminalna) i skutki tych zjawisk życia społecznego. Jego zdaniem ten pierwszy dział kryminologii można podzielić według kryterium, jakim jest koncentracja badań na jednostce lub na społeczeństwie, na antropologię kryminalną i socjologię kryminalną. Oba te działy stanowią do dzisiaj, jeśli chodzi o fenomenologię przestępczości oraz etiologię zachowań przestępczych, istotne pole badań kryminologicznych (kryminologii *sensu stricto*).
2. Drugim działem kryminologii jest według Krzymuskiego związek prawny zachodzący między przestępstwem a karą. Jest to dział kryminologii, który dzisiaj określa się zwyczajnie nauką prawa karnego materialnego. Nauki prawa karnego wbrew stanowisku Krzymuskiego nie zalicza się do kryminologii.
3. Trzeci dział kryminologii stanowi polityka kryminalna. Jej głównym tematem badawczym według Krzymuskiego jest skuteczność kary jako narzędzia mającego służyć społeczeństwu do prowadzenia walki z przestępczością. Podkreśla on, że polityka kryminalna dotyczy nie tylko stosowania kar i innych środków represyjnych. Obejmuje też inne sposoby usuwania przyczyn przestępczości, zarówno indywidualnej, jak i społecznej natury, co służy zmniejszaniu szkód wyrządzanych przestępczością.

Można powiedzieć, że w szerszym znaczeniu pojęciu kryminologii i nauki prawa karnego w teście Krzymuskiego odpowiada używane współcześnie, ale też wcześniej przez Franza von Liszta, pojęcie nauk penalnych (*gesamt Strafrechtswissenschaften*).

⁴¹ Edmund Krzymuski, *System prawa karnego...*, op.cit., s. 19.

Pojęcie nauk penalnych traktuję jako najobszerniejsze określenie zbioru dyscyplin związanych z szeroko rozumianymi problemami prawa karnego i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Posługiwanie się terminem „nauki penalne” pozwala unikać nieporozumień odnośnie do kwestii, czy mamy na myśli węższe czy szersze rozumienie pojęcia kryminologii. Podobnie pozwala unikać nieporozumień, jakie wywołać musiałyby uznanie za nadrzędne pojęcie nauki prawa karnego, którą dzisiaj najczęściej rozumiemy jako naukę prawa karnego materialnego. W szerszym znaczeniu uznajemy za naukę prawa karnego również zbiorczo naukę o prawie karnym procesowym i prawie karnym wykonawczym. Ewentualnie w ramach nauki prawa karnego wyodrębnia się też naukę o prawie karnym skarbowym, prawie wykroczeń, postępowaniu z nieletnimi czy prawie karnym międzynarodowym, w tym europejskim prawie karnym. Jednak dalsze rozszerzanie zakresu pojęcia nauki prawa karnego wydaje się нефункционалне.

Współcześnie najczęściej przyjmuje się, że kryminologia jako wyodrębniona dyscyplina nauk penalnych zajmuje się:

badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat przestępstwa jako specyficznej formy zachowania dewiacyjnego, przestępczości jako zjawiska społecznego, ofiary przestępstwa, a także na temat instytucji i mechanizmów kontrolnych, jakie tworzą społeczeństwa w celu zapobiegania i zwalczania przestępczości⁴².

Wskazana definicja kryminologii polskich autorów wprost nawiązuje do klasycznej amerykańskiej definicji tej dyscypliny sformułowanej przez Edwina Sutherlanda (1883–1950).

Szczególnie ostatnie wyróżnione w niej zagadnienie przedmiotowe kryminologii wiąże problematykę kryminologiczną z penologią i bywa czasami podstawą także współcześnie włączania penologii do szerzej rozumianych studiów kryminologicznych.

⁴² Janina Błachut, Andrzej Gaberle, Krzysztof Krajewski, *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 2000, s. 19.

O rozwoju systematycznych studiów na temat kary kryminalnej

Pojęcie kary odgrywa istotną rolę w wielu kulturach i religiach⁴³. Powszechnie, wśród różnych ludów odnajduje się instytucje odpowiadające nowożytnemu prawu karnemu⁴⁴. Współczesne prawo karne ma podstawy historyczne, filozoficzne i polityczno-ustrojowe⁴⁵. Można śledzić rozwój idei kary w starożytnych cywilizacjach⁴⁶, znajdujemy ślady myśli karnistycznej w Biblii⁴⁷, w antycznej Grecji⁴⁸ i w starożytnym Rzymie⁴⁹.

⁴³ Por. *Kara w nauce i kulturze...*, op.cit.

⁴⁴ Historycznie szczególne znaczenie dla badań tej kwestii w polskiej nauce prawa karnego miała praca Juliusza Makarewicza, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, Ferdinand Enke, Stuttgart 1906 (wydane w języku polskim: *Wstęp do filozofii prawa karnego w oparciu o podstawy historyczno-rozwojowe*, red. Alicja Grześkowiak, tłum. Katarzyna Jakubów, wstęp Genowefa Rejman, KUL, Lublin 2009). Jest też takie ujęcie tożsamości prawa karnego obecne w pracy Bronisława Wróblewskiego *Penologia. Socjologia kar*, t. 1–2, Księgarnia Rutskiego, Wilno 1926; współcześnie podobny charakter, choć nieco inny zakres przedmiotu badawczego ma praca Wojciecha Zalewskiego, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Arche, Gdańsk 2006. Por. też: *Z dziejów afektu penalnego*, red. Jarosław Utrat-Milecki, Oficyna Naukowa, Warszawa 2014.

⁴⁵ W polskiej literaturze opis ustrojowych i historyczno-ustrojowych podstaw prawa karnego zawiera opracowanie *System prawa karnego*, t. 2: *Zródła prawa karnego*, red. Janusz Bojarski, C.H. Beck, Warszawa 2011. W tradycji anglosaskiej popularna jest natomiast jurisprudencja osadzona mocno w filozofii analitycznej, por. *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*, red. John Deigh, David Dolinko, Oxford University Press, Oxford–New York 2011. Rozważania kryminologiczne na temat źródeł kształtowania się współczesnej racjonalności penalnej w kulturze europejskiej por. Christian Debuyst, Françoise Digneffe, *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, t. 2: *La Rationalité Pénale et La Naissance de la Criminologie*, Les Presses de l'Université de Montréal, Les Presses de l'Université de Ottawa, De Boeck Université, Montréal–Ottawa–Bruxelles 2005, s. 5–51.

⁴⁶ Por. np. na temat zagadnień prawnokarnych w cywilizacji hetyckiej Michel Mazoyer, Can Koray Zeynep, O „kodeksie hetyckim”, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 102–130.

⁴⁷ Por. Bogusława Filipowicz, *Prawo karne w Syrii-Palestynie w starohebrajskich tekstach biblijnych*, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 131–163.

⁴⁸ Maciej Jońca, *Zemsta jako źródło represji karnej u starożytnych Greków*, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 164–177.

⁴⁹ Krzysztof Amielańczyk, *Crimina publica. O podstawowych aspektach rzymskiej kultury penalnej*, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 178–210.

Historycznie rzecz biorąc, pojęcie kary w cywilizacji zachodniej bardzo wyraźnie wiązało się z pewnym poczuciem ekwiwalentności. Łacińskie słowo *poena* (kara), podobnie jak wcześniejsze greckie *poine*, oznaczało właśnie wynagrodzenie, „kompozycję” materialną za wyrządzoną szkodę. W okresie późniejszym kompozycję przede wszystkim finansową. Łacińskie określenie pieniędzy *pecunia* zostało, jak twierdzi Jean-Marie Carbasse, utworzone na bazie słowa *pecus*, czyli mała sztuka bydła⁵⁰. Bydło było miarą wymiany we wczesnym okresie historycznym starożytnego Rzymu, w tym także w ramach instytucji kary kompozycyjnej płaconej na rzecz ofiary lub jej grupy odniesienia. Natomiast kara rozumiana jako odpłata sprawcy podobną lub odzwierciedlającą naturę zbrodni szkodą była możliwa w szczególności w przypadku zbrodni zabójstwa (zemsta krwawa). Miała zastosowanie, gdy krewni ofiary nie byli gotowi na uzyskanie satysfakcji z kompozycji. Także w takim przypadku idea kary jako wymiany (*poena*) powodowała, że reakcja zemstna ze strony pokrzywdzonych jako odpłata musiała być odpowiednio adekwatna, współmierna do krzywdy wyrządzonej przez sprawcę. W przypadku zemsty krwawej kara również stanowiła swego rodzaju negatywny ekwiwalent szkody z przestępstwa⁵¹.

Jednak początki nowożytnej europejskiej nauki prawa karnego inaczej niż w przypadku prawa cywilnego wiąże się przede wszystkim dopiero z opracowaniami włoskich prawników późnego średniowiecza, tzw. postglosatorów. Później nauka ta rozwijała się między innymi w Europie Środkowej, szczególnie w postaci komentarzy i wykładów do kodyfikacji Cesarza Karola V, tzw. *Constitutio Criminalis Carolina* z 1532 r.⁵²

Tożsamość współczesnego klasycznego prawa karnego, jego podstawowych zasad ustrojowych uznawanych i dyskutowanych też współcześnie, kształtowała się w Europie na przełomie XVIII i XIX w. Jedynie dla ilustracji można wskazać, że podstawowe zasady prawa karnego syntetycznie przedstawił Cesare Beccaria (1738–1794).

⁵⁰ Por. Jean-Marie Carbasse, *Histoire du droit pénal et de la justice criminelle*, PUF, Paris 2014, s. 13–14.

⁵¹ Por. ibidem, s. 14

⁵² Podobnie Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll, *Polskie prawo karne...*, op.cit., s. 48.

Szczególne miejsce w tradycji karnistycznej zajmuje dzieło Beccarii z 1764 r. *O przestępstwach i karach* tłumaczone w ciągu kilku lat od wydania włoskiego na podstawowe języki europejskie (pierwszy polski przekład 1772 r.)⁵³. Dzieło Beccarii w Europie Środkowej doskonale opisał i propagował austriacki reformator prawa karnego Karol Ferdinand Hommel (1722–1781), zwany Beccarią niemieckiego obszaru językowego. Hommel był autorem wpływowego komentarza (wstępu) do dzieła Beccarii pt. *Des Herren Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen* z 1778 r.⁵⁴

Krytykę więzień i podstawy reform więziennych przedstawił w tym samym okresie w obszernym dziele angielski reformator John Howard (1726–1790). Było to słynne opracowanie o stanie więzień w Anglii i innych krajach europejskich⁵⁵. Ogólne reguły polityki prawa, które stanowić miały podstawę polityki karnej, opracował pod koniec XVIII w. Jeremy Bentham (1748–1832)⁵⁶.

Najważniejsze zasady nowożytnej dogmatyki prawa karnego uwzględniającej dorobek oświecenia syntetycznie zebrał w swoim podręczniku prawa karnego (1808)⁵⁷ Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach (1775–1833), znany jako jeden z głównych twórców Kodeksu karnego Bawarii z 1813 r.

Próby uzupełnienia rozważań filozoficznych i obserwacji potocznych o wyniki bardziej systematycznych badań empirycznych przestępców i w szczególności osób osadzonych w więzieniach podejmowano

⁵³ Cesare Beccaria, *O przestępstwach i karach*, tłum. i opracowanie Emil Stanisław Rappaport, wstęp Stefan Lelental, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.

⁵⁴ Por. na temat Hommla: Danuta Janicka, *Komentarze K.F. Hommla do traktatu Beccarii. Przyczynek do historii literatury prawa karnego wieku oświecenia*, w: *Cesare Beccaria (1738–1794) reformator prawa karnego*, red. Stanisław Salmonowicz, TNT, Toruń 1995.

⁵⁵ John Howard, *The State of the Prisons in England and Wales, with the Preliminary Observations and an Account of some Foreign Prisons and Hospitals*, Patterson Smith 1973 (pierwsze wydanie 1777).

⁵⁶ Jeremy Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, tłum. Bogdan Nawroczyński, PWN, Warszawa 1958 (pierwsze wydanie francuskie 1789, poprawione tłumaczenie angielskie 1802). Por. szerzej omówienie Jarosław Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, op.cit., s. 167–204.

⁵⁷ Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach, *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*, Heyer, Giessen 1808.

wielokrotnie już w pierwszej połowie XIX w.⁵⁸ Wtedy też po raz pierwszy Francis Lieber posłużył się na użytek studiów kary kryminalnej i więzienia pojęciem penologii, które było bliskie interdyscyplinarnemu i obszernemu ujęciu jej zakresu, jakie przyjęto w tym opracowaniu⁵⁹.

Jednak szersze i już mocniej zinstytucjonalizowane na uniwersytetach odniesienie nauki o karze do badań empirycznych społeczeństwa i badań klinicznych jednostki datuje się dopiero od końca XIX w. Nastąpiło wraz z rozwojem systematycznych studiów z zakresu kryminologii, w tym szczególnie kryminologii klinicznej określanej wtedy mianem antropologii kryminalnej⁶⁰.

Barbara Hudson w rozważaniach z zakresu penologii twierdzi wręcz, że nowożytna penologia (*modern penology*) zaczyna się wraz z rewolucją przemysłową⁶¹. Autorka rozumie przez nowożytną penologię studia na temat kary za przestępstwo, niezależnie od tego, czy są prowadzone w ramach wydzielonych badań i wykładów określanych szczególnym terminem „penologia” lub nauka o karze. Tak rozumiana przez Hudson penologia to studia na temat głównych idei, dyscyplin i perspektyw, jakie spotkać można w refleksji na temat kary kryminalnej w kulturze Zachodu⁶². Jest to rozumienie penologii formalnie bliskie wcześniejszemu stanowisku odnośnie do zakresu studiów penologicznych przedstawionemu przez Leszka Lernella⁶³. Hudson wskazuje jednocześnie na użyteczność dla współczesnej penologii analiz wykraczających poza zakreślony w programie jej pracy okres historyczny. Odwołuje się bowiem szeroko do wpływu na współczesną myśl penologiczną klasycznych studiów na temat związku rynku pracy i karania

⁵⁸ Por. Jarosław Utrat-Milecki, *Kara. Teoria i kultura penalna...*, op.cit., s. 149–163; idem, *Kara jako narzędzie polityki państwa*, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 354 i n.; Laurent Mucchielli, *Histoire de la criminologie française*, L'Harmattan, Paris 1994, s. 7–53.

⁵⁹ Por. Karolina Całkowska, *Penologia u źródła: Francis Lieber*, w: *Kara kryminalna, perspektywa historyczna i penologiczna*, red. Tadeusz Maciejewski, Wojciech Zalewski, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019, s. 217–238.

⁶⁰ Por. Christian Debuyst, Françoise Digneffe, *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, t. 2, op.cit., s. 221–398 i in.

⁶¹ Barbara Hudson, *Understanding Justice...*, op.cit., s. 1.

⁶² Ibidem.

⁶³ Leszek Lernell, *Podstawowe zagadnienia penologii*, op.cit.

przedstawionych w pracy Geoga Ruschego (1900–1950) i Ottona Kirchheimera (1905–1965)⁶⁴ z 1939 r. Autorzy ci swoimi badaniami penologicznymi objęli historię Europy Zachodniej i Środkowej od XIII w., a więc bardzo wczesnego okresu, raczej niezaliczanego jeszcze do nowożytnej rewolucji przemysłowej *sensu stricto*.

Współczesne systemy penitencjarne w klasycznych pracach bada się najczęściej, wiążąc ich genezę z rozwojem gospodarczym Europy dopiero od XVI w. Wskazuje się na ich powiązanie z ideologią (reformacji i kontrreformacji), urbanizacją, demografią, nowym podziałem pracy. Za klasyczną pracę w tym zakresie uznać należy dzieło Daria Melossiego i Massima Pavariniego (1947–2015) *The Prison and the Factory. Origins of the Penitentiary System*. Jonathan Simon w przedmowie do ostatniej edycji tej książki w 2017 r. z okazji 40. rocznicy pierwszego (włoskiego) wydania z 1977 r. napisał:

To poprawione wydanie *The Prison and the Factory* wychodzi w czasie, gdy zarówno kapitalizm, jak i więzienie osiągnęły swoją globalną pozycję hegemoniczną. Dla studentów zajmujących się karą i społeczeństwem niezbędne jest spojrzenie poza ramy narodowe, a w szczególności poza najczęściej studiowany przykład Stanów Zjednoczonych. Badania przeprowadzone przez Melossiego i Pavariniego dotyczące początku tego procesu [rozwoju kapitalizmu i systemów penitencjarnych – przyp. J.U.-M.], pozostają nie tylko kluczowym punktem wyjścia badań historycznych dla współczesnych studiów w tym zakresie, ale też wprowadzeniem do głównych analitycznych narzędzi niezbędnych do analizy jego współczesnych konsekwencji⁶⁵.

Współcześnie w wielu krajach podejmuje się badania, które dostarczają materiałów do analiz systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych z uwzględnieniem różnych doświadczeń kulturowych i historycznych⁶⁶. Pozwalają one lepiej zrozumieć niektóre uwarunkowania

⁶⁴ Por. Barbara Hudson, *Understanding Justice...*, op.cit., s. 115–118; Georg Rusche, Otto Kirchheimer, *Punishment and Social Structure*, przedmowa Thorsten Sellin, Russel and Russell, New York 1968.

⁶⁵ Jonathan Simon, *Preface (2017): Melossi and Pavarini's The Prison and the Factory*, w: Dario Melossi, Massimo Pavarini, *The Prison and the Factory (40th Anniversary Edition). Origins of the Penitentiary System*, Palgrave MacMillan, London 2017, s. x–xi.

⁶⁶ Tytułem ilustracji por. Denis Sullivan, Larry Tiff, *Handbook of Restorative Justice*, Routledge, New York–London 2008; Wojciech Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza...*, op.cit.; Jarosław Warylewski, *Kara: podstawy filozoficzne i historyczne*,

i mechanizmy współczesnych problemów, choć nie można stosować prostych analogii w przypadku badań porównawczych ani synchronicznych, ani tym bardziej diachronicznych⁶⁷.

Szersze spojrzenie na karę z perspektywy struktur długiego trwania podejmowane było w kryminologii szczególnie w nawiązaniu, często krytycznym, do prac Michela Foucaulta (1926–1984). Foucault należy do autorów najczęściej cytowanych w socjologii kary i kryminologii⁶⁸.

Jak jednak wskazuje oksfordzki słownik socjologiczny, dzieła Foucaulta są opisywane w literaturze anglosaskiego kręgu kulturowego jako głęboko oryginalne, ale też jednocześnie beznadziejnie niejasne⁶⁹. Takie stanowisko badaczy w sprawie dorobku Foucault nie jest bez znaczenia, bo interpretacje z anglosaskiego kręgu kulturowego mają wpływ także na rozwój badań w innych krajach, w tym w Polsce.

Perspektywy badawcze w penologii

Do badań podstawowych w ramach penologii zaliczamy analizy teoretycznych i filozoficznych podstaw karania. Penologiczne badania obejmują też studia orzecznictwa oraz z zakresu nauk społecznych na temat sankcji karnych i innych środków stosowanych na podstawie prawa karnego. Do penologii należą ponadto badania historycznoprawnych, ustrojowych i prawnoporównawczych podstaw rozwoju kary kryminalnej. Już wykład polskiego prawa karnego z 1830 r. pióra Romualda Hubego (1803–1890)⁷⁰, czołowego polskiego historyka prawa w XIX w.,

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007; Tomasz Kaczmarek, *Pojęcie kary kryminalnej i jej kulturowo-historyczne uwarunkowania*, w: *System prawa karnego*, t. 5: *Sądowy wymiar kary*, red. Tomasz Kaczmarek, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 1–35; Jarosław Utrat-Milecki, *Kontekst kulturowy koncepcji penologicznych*, op.cit.

⁶⁷ Na ten temat por. mój tekst: *Wprowadzenie. Kara i polityka kryminalna jako elementy osobliwego świata społecznego*, w: *Z dziejów afektu penalnego*, op.cit., s. 11–38.

⁶⁸ W penologii najczęściej cytuje się jego pracę *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, tłum. Tadeusz Komendant, Aletheia, Warszawa 1998 (pierwsze wydanie francuskie 1976).

⁶⁹ Por. *Michel Foucault*, hasło w: *Oxford Dictionary of Sociology*, red. John Scott, wyd. 4, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 259.

⁷⁰ Romuald Hube, *Ogólne zasady nauki prawa karnego*, Drukarnia A. Gołębiowski i Komp. przy ul. Zabiej numer 472, Warszawa 1830.

zawierał analizy prawa karnego i systemu kar z perspektywy historycznej. Wykład ten obejmował też odniesienia historyczno-filozoficzne (nawiązywał do koncepcji historiozoficznych Geорга Hegla)⁷¹. W tym sensie przedstawiał obok badań z zakresu nauki prawa karnego materialnego także elementy historycznej analizy penologicznej. Znaczący w polskim dorobku karnistycznym traktat o historycznych i filozoficznych podstawach prawa karnego z 1906 r. pióra Juliusza Makarewicza nawiązywał do historii i antropologii (ewolucyjnej)⁷². Traktat ten miał charakter przede wszystkim penologiczny. Jego ogólne ujęcie było podobne do podejścia badawczego przyjętego w dwutomowym dziele Bronisława Wróblewskiego z 1926 r. pt. *Penologja. Socjologja kar*⁷³. Było to pierwsze polskie poważne opracowanie na temat kar kryminalnych, którego autor już w tytule wprost posłużył się do jego określenia pojęciem penologii⁷⁴.

Traktat Makarewicza z 1906 r. czy jego studia polskiego prawa karnego z 1919 r.⁷⁵ i dwutomowe dzieło Wróblewskiego z 1926 r. miały rys opracowań antropologiczno-historyczno-prawnych. Nawiązywały do dominującego w tym czasie w antropologii nurtu ewolucjonistycznego. Wskazywało to na silny wpływ na penologię nie tylko myśli historycznej, lecz także antropologii (ewolucyjnej)⁷⁶.

Natomiast w literaturze anglosaskiej powołuje się wydane po raz pierwszy jeszcze w 1939 r. wspomniane już klasyczne dzieło penologiczne o charakterze historyczno-socjologicznym Ruschego i Kirchheimera.

⁷¹ Por. też Jarosław Utrat-Milecki, *Podstawy penologii. Teoria kary*, op.cit., s. 39–40.

⁷² Juliusz Makarewicz, *Einführung in die Philosophie...*, op.cit.

⁷³ Bronisław Wróblewski, *Penologja. Socjologja kar*, op.cit.

⁷⁴ Bronisław Wróblewski jeszcze w książce *Wstęp do polityki kryminalnej*, op.cit., jedynie incydentalnie dwa razy, na stronach 5 i 15 wspomina o penologii, w ogóle nie odnosząc się przy tym do penologii jako nauki o karze w ostatniej części tej pracy poświęconej karze (od s. 145).

⁷⁵ Juliusz Makarewicz, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, Lwów–Warszawa 1919.

⁷⁶ O historii i współczesności powiązań ogólnej refleksji penologicznej z antropologią społeczną por. Jarosław Utrat-Milecki, *Penologiczny komentarz do „szklaneczki rumu” Claude’a Lévi-Straussa*, w: *Antropolog i jego magia. Współczesne inspiracje twórczością Claude’a Lévi-Straussa*, red. Ewa Nowicka, Małgorzata Głowacka-Grajper, Nomos, Kraków 2013, s. 207–231.